УДК 811.111’277’06: 305

А. Л. Орел,
кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
annamaria@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5573-0057

АНТИСЕКСИЗМ ТА ГЕНДЕРНА ПОЛІТКОРЕКТНІСТЬ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті робиться короткий огляд становлення феміністської лінгвістики, зокрема поглядів на інклюзивність займенника he та лексеми man, аналізуються проблеми мовного сексизму та гендерної політкоректності, вивчаються практичні рекомендації щодо подолання гендерного дисбалансу в англійській мові та уникнення вживання інклюзивних лексем, розглядаються зміни у вживанні традиційних лексем на означення жінки, таких як girl, lady, woman у сучасних ЗМІ та блогосфері.

Ключові слова: *мовний сексизм, політкоректність, феміністська лінгвістика, гендерний дисбаланс, фемінітиви.*

Актуальність проблеми та основні публікації. Гендерні лінгвістичні дослідження стали за останні 15 років однією з найпопулярніших та найпривабливіших мовознавчих галузей. Це зумовлено прагненням вчених охопити лінгвістичними методами різноманітні аспекти сучасного суспільства, в якому не припиняється процес переосмислення гендерних ролей. Боротьба з дискримінацією на будь-якому рівні (расовому, віковому, гендерному тощо) знаходить своє безпосереднє відображення в мові у вигляді нових "політкоректних" мовних одиниць, правил, нормативних рекомендацій та заборон. Проблема політичної коректності виходить далеко за рамки лінгвістики, проте саме мова є основною "зброєю" у боротьбі з дискримінацією. Як зазначає А. Григорян, в сучасній лінгвістиці немає єдиного загальноприйнятого погляду на сутність сексизму, антисексизму і політкоректності і, навпаки, існує безліч суперечливих, іноді протилежних поглядів [1: 187]. Дослідник виділяє детерміністський підхід, за яким мовні зміни тягнуть за собою соціальні (мова як причина) та соціально-конструктивістський підхід, при якому зміни в соціальному становищі жінок призведуть до відображення цих змін в мові (мова як симптом), зазначаючи, що в мові відбувається двосторонній діалектичний процес [1].

Проблеми мовного сексизму та політкоректності тою чи іншою мірою розглядаються вітчизняними вченими. Серед останніх досліджень, зокрема, можна назвати дисертації Ю. Маслової, І. Данильченко, втім пріоритетними досі залишаються праці сучасних англомовних вчених (Р. Лакофф, М. Бухольц, Д. Кемерон, Дж. Коатс, Б. Джонстон тощо).

Метою статті є аналіз основних тенденцій та засобів, спрямованих на подолання сексистських тенденцій в сучасній англійській мові. Стаття носить також практичний характер, оскільки в ній робиться спроба узагальнити основні рекомендації стосовно неполіткоректного вживання гендерно маркованих мовних одиниць, інклюзивних слів, професійних номінацій тощо.

Виклад основного матеріалу. Ще в 1911 році англійський письменник Амброз Бірс в своєму сатиричному творі "Словник Сатани" виступав проти апелятиву "міс", зазначаючи, що це *"a title with which we brand unmarried women to indicate that they are in the market"*. Письменник пропонував ввести аналогічний термін для позначення неодруженого чоловіка, а також запровадити нейтральний апелятив *Mush*, скорочено *Mh*. [2].

Намагання уникнути займенника *he* в якості родового, інклюзивного займенника можна зустріти у Л. Керолла: *"If everybody minded **their** own business", said The Duchess in a hoarse growl, "the world would go round a deal faster than it does*. **(**Alice's Adventures in Wonderland***)***, у В. Теккерея: "*A person can't help **their** birth"* (Vanity Fair) і навіть у В. Шекспіра: "*There's not a man I meet but doth salute me. As if I were **their** well-acquainted friend"* (The Comedy of Errors). Автор Вінні-Пуха Алан Милн зазначав, що в англійській мові повинно бути слово, яке б позначало як "він" так і "вона": *"If the English language had been properly organised … there would be a word which meant both 'he' and 'she', and I could write: 'If John or May comes, **heesh** will want to play tennis,' which would save a lot of trouble."* (The Christopher Robin Birthday Book).

Ці факти свідчать про те, що спроби подолати гендерний дисбаланс робилися набагато раніше 60-70-х років минулого століття – періоду другої хвилі фемінізму, що характеризується радикальною боротьбою з андроцентричними проявами у мові. У 1975 році засновниця феміністської лінгвістики Робін Лакофф у своїй відомій роботі "Language and Woman's Place" зазначила, що мова спрямована проти ставлення до жінок як до серйозних індивідів, що мають власні погляди на життя [6: 45]. Ця праця стала поштовхом до мовних змін та початку антисексистського руху в мові, прихильники якого зазначають, що англійська мова, як і інші європейські, розвивалася в культурах, де домінують чоловіки, що, природно, відбилося на мові. Вона відображає патріархальну, андроцентричну систему цінностей, що, зокрема, виражається у

© Орел А. Л., 2016

вживанні займенника *he* в якості гендерно нейтрального, маскулінізованних професійних назв *businessman, fireman, policeman* тощо.

Основною мішенню феміністок як другої, так і третьої хвилі, є лексема *man*, яка більше не вважається родовим поняттям, а відноситься до категорії *false generic*, тобто термінів, які використовуються для позначення класу або групи, проте не стосуються усіх членів цього класу або групи [7: 11]. При цьому ігноруються доводи консервативних лінгвістів, що апелюють до староанглійської мови, в якій слово *man* означало "людина" а *wirman* та *wifman* – відповідно "*male person*" та "*female person*". З часом замість *wirman* стала вживатися просто лексема *man*, таким чином реалізуючи обидва значення "людина" та "чоловік". Одним з аргументів як консерваторів, так і феміністів є знаменита промова Т. Джефферсона *"All men are created equal",* при цьому перші стверджують, що *men* позначає усе людство, а другі – що Джефферсон виключив таким чином жінок, права яких були значно обмежені. Ще досі не вщухає суперечка навколо того, чи було вжито неозначений артикль перед словом *man*, коли Ніл Армстронг промовляв слова "*That's one small step for man, one giant leap for mankind."* Як зазначають феміністи, цієї двозначності можна було б уникнути, якби Армстронг сказав *human* замість *man*.

Існує безліч довідників, що містять рекомендації стосовно того, яким чином слід уникати сексистських проявів в мові. Спробуємо узагальнити найбільш, на нашу думку, корисні і раціональні.

Рекомендується вживати справжні родові поняття замість лексеми "man": *man in the street → ordinary citizen, typical person, average person; man's best friend → a faithful dog*. Слід зазначити, що подібні рекомендації стосуються вживання цієї лексеми в атрибутивній та дієслівній функціях: *man the booth → staff the booth; man-hours → hours of labor; man-made → synthetic, artificial; manpower→ labor, workforce, personnel, staff, human resources; man-sized task → a demanding task, a big job; no man's land → unoccupied territory, wasteland, deathtrap.*

Подібні рекомендації щодо уникнення інклюзивності стосуються займенника "he". Так, рекомендується в деяких випадках взагалі опускати присвійний займенник або замінювати його на артикль, замінювати однину на множину, вживати пасивні конструкції тощо. Варто зазначити, що багато граматистів виступають проти популярної тенденції заміни однини на множину та рекомендують перефразовувати речення таким чином, щоб уникнути гендерного забарвлення. Так, на одному з численних сайтів, присвячених гендерно нейтральному мовленню, рекомендується уникати речень *A good judge takes their job very seriously* або *A good judge takes his or her job very seriously,* та надавати перевагу варіанту *A good judge takes the job very seriously*.

Проблема інклюзивності займенника "*he*" не нова. Так, наприклад, аболіціоніст 19 ст. Лісандр Спунер стверджував, що жінки не можуть бути президентами, оскільки по відношенню до президента в Конституції вживається займенник "*he*". Щоб уникнути двозначності, у Великобританії у 1850 р. було прийнято закон, що називався "The Interpretation Act", в якому зазначалося "*in all acts words importing the masculine gender shall be deemed and taken to include females."* Водночас, коли йшлося про право жінок голосувати, суди того часу виносили рішення не на користь жінок: "*No doubt, the word 'man', in a scientific treatise on zoology or fossil organic remains, would include men, women, and children, as constituting the highest order of vertebrate animals. It is also used in an abstract and general sense in philosophical or religious disquisitions. But, in almost every other connection, the word 'man' is used in contradistinction to 'woman'. Certainly this restricted sense is its ordinary and popular sense"* [9: 199–200]. Подібний закон, який отримав назву "Dictionary Act", було прийнято в США в 1871 році.

Рекомендується також уникати несиметричного вживання чоловічих та жіночих референтів, слідкувати за тим, щоб не тільки чоловік весь час згадувався першим. Наприклад, не слід вживати в одному реченні *Miss Austen versus Dickens*, *Ms Jane Smith versus Dr John Smith*, якщо обидва мають докторський ступінь.

Автори посібника "The Handbook of Nonsexist Writing" наводять такий приклад з телеанонсу: "*Powerful lady attorney and confident young lawyer team up to defend a wealthy contractor accused of murder*." Вони ставлять резонне запитання: "*What sex are the confident young lawyer and the wealthy contractor?*" [7: 66–67]

Особливу увагу автори подібних рекомендацій приділяють назвам професій, які, на думку феміністів, відображають стан мови у період до промислової революції, коли у більшості професій були задіяні чоловіки. Пропонуються різноманітні списки, навіть словники гендерно нейтральних альтернатив професійних номінацій (наприклад: *businessman → business executive, business men and women, businesspeople, executives, business community, entrepreneurs, financiers*; *cameraman → camera operator; chairman → chair, head, committee head, coordinator, moderator, presiding officer*; statesman → *expert in affairs of state, eminent person* тощо). Втім перехід до нейтральної професійної термінології є неоднорідним і непослідовним. Як зазначає А. Григорян, мова, з одного боку, виділяє жінок, спеціально маркіруючи слова, що відносяться до жіночого роду та створюючи фемінитиви (*manager – manageress, poet – poetess, executer – executrix*), а з іншого боку, використовуючи андроцентричні інклюзивні форми, сприяє "невидимості" жінок [1].

Значній критиці з боку феміністів підлягають і традиційні лексеми на позначення жінки. Так, наприклад, лексема *girl*, на думку Д. Скотта, може бути просто вказівкою на стать людини (особливо якщо вона молода), але якщо ви, звертаючись до вашого партнера, кажете: *"My **girl** will fix you a cup of coffee"*, це свідчить про незрілі або застарілі погляди на сучасну ролі жінок [8: 76–77].

У 2014 році глядачів BBC обурив той факт, що під час програми ведучий Марк Бомонт, якого повалила на землю молода чемпіонка з дзюдо, пожартував: *"I am not sure I can live that down – being beaten by a 19-year-old-**girl**."* Внаслідок звинувачень у сексизмі ці слова було вилучено з програми.

Найбільш суперечливим у феміністському дискурсі є ставлення до лексеми *lady*. Внаслідок семантичної дерогації, ця лексема набула зниженого статусу та стала позначати спочатку жінок, що належать до буржуазії, а пізніше перетворилася на ввічливий спосіб звернутися до жінки будь-якого соціального класу.

Феміністський блогер Д. Кемерон у статті "Call Me Woman" згадує про те, як в дитинстві її мати демонстративно називала більшість дорослих незнайомих жінок *ladies*: *"let the lady sit down", "tell the lady what you want"*. "*Woman*" було словом, яким підкреслювали несхвальне ставлення до жінки: "*Silly woman!*" "*Someone should have a word with that woman*"[3]. Інший блогер згадує, що її батько в 1930 рр. промовив фразу "*there were two ladies and a woman at the door*". При цьому одна з жінок палила.

Подібна картина спостерігається в шаблонних виразах, що містять "*lady*" або "*woman*". Дружина президента США називається (з повагою) *first lady*, а не *first woman*; а коханка одруженого чоловіка позначається (нешанобливо) як *the other woman* а не *the other lady*. Слово *lady* є, на думку феміністів, евфемізмом, завісою, що прикриває грубість жіночої тілесності, сексуальності і репродуктивних функцій, ілюстрацією чого є вислів "*horses sweat, men perspire and ladies gently glow*" [3].

Подібні думки поділяються у багатьох інших блогах, про що свідчать їх назви "Hey Ladies: the Unlikely Revival of a Fussy Old Label", "Ladies: We Need More Words Than Just 'Lady'". Друга хвиля феміністок доклала зусиль до того, щоб повернути слово *woman*. Вони впевнені, що сила слова *woman* в тому, що воно підтверджує людяність, гідність і цінність жінок, не заперечуючи їх жіночність або розглядаючи його як джерело сорому [3]. Особливо помітні протести феміністок 60-70 рр. проти вживання *lady* в професійному контексті. За Р. Лакофф, чим менш престижною є професія, тим більша ймовірність того, що жінка, задіяна у ній, буде позначатися лексемою *lady*. Так, наприклад, *cleaning lady* зустрічається принаймні не рідше, ніж *cleaning woman*, а *saleslady* – поряд з *saleswoman*. Водночас традиційним є вживання *woman doctor*. Вживання *lady doctor* має конотації зверхності та поблажливості. Р. Лакофф зазначає, що подібної дихотомії не існувало для чоловіків. *Garbage man* або *salesman* є єдино можливим варіантом, адже не існує виразу *garbage gentleman*. Отже, слово *woman* має бути нейтральним терміном за замовчуванням [6: 59–60].

Втім, сьогодні помітні ностальгічні тенденції та прагнення повернути традиційні лексеми до звичайного вжитку, що видно у коментарях до згаданих блогів: *"I love old-timey slang! I prefer to call the people I date my "gentleman friend" or "lady friend."*

В цілому, англомовна спільнота вкрай неоднозначно реагує на намагання будь-якими шляхами подолати мовний сексизм. Критики подібних реформ нерідко вдаються до гумору та іронії, щоб показати їх сміхотворність і нікчемність. Ось як пропонується перейменувати футбольні команди: *"Motherwell becomes Parentwell, Queen of the South becomes Monarch of the South, [...] Mansfield Town becomes Personfield Town [...] whilst Peterborough will alternate with Petraborough* [4]. Незважаючи на те, що іноді зауваження щодо недоцільності феміністських реформ є обґрунтованими, частіше їх метою є прагнення контролювати мовні стандарти та утримати їх в андроцентричних рамках.

Висновки та перспективи. Сучасна мова є відображенням швидких соціальних змін та руйнування стереотипів стосовно усіх сфер людського буття. Гендерні відмінності більше не сприймаються як універсальні та непорушні. Мова весь час продовжує шукати шляхи для підтримання гендерного балансу та уникнення упередженості та дискримінації. Цей процес є неоднорідним і часто досить суперечливим, оскільки намагання штучно змінити мову, "прилаштувати" її під сучасні вимоги сприймаються вкрай неоднозначно. Втім, рух до гендерної рівності є стійким та невпинним та торкається усіх мовних рівнів, залишаючи дослідникам величезний простір для аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Григорян А. А. Состояние и перспективы гендерной лингвистики на западе в конце XX – начале XXI веков : дис. докт. филол. наук : 10.02.19 / Григорян Ашот Арамович – Иваново, 2005. – 372 с.
2. Bierce A. The Devil's Dictionary / Ambrose Bierce. – New York : Oxford University Press Inc, 1999. – 256 p.
3. Cameron D. Call Me Woman [Електронний ресурс] / Debbie Cameron. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : https://debuk.wordpress.com/2015/05/16/call-me-woman/.
4. Ferris K. Football Fanatic : A Record Breaking Journey through English Football / Ken Ferris. – Edinburgh and London : Mainstream Publ., 2010. – 336 p.
5. Frank F. Language, Gender, and Professional Writing : Theoretical Approaches and Guidelines for Nonsexist Usage / F. Frank, P. Treichler // Linguistics and Literature. – 1990. – (Vol. 7, No. 2). – P. 66–68.

6. Lakoff R. Language and Woman's Place / Robin Lakoff // Language in Society. – 1973. – (Vol. 2). – P. 45–80.
7. Miller C. The Handbook of Nonsexist Writing : For writers, editors and speakers / C. Miller, S. Kate., 2000. – 182 p. – (2nd ed.)
8. Scott D. Secrets of Successful Writing / Dewitt H. Scott. – San Francisco, Calif. : Reference Software International, 1989. – 146 p.
9. Smith H. All Men and Both Sexes : Gender, Politics, and the False Universal in England, 1640–1832 / Hilda L. Smith., 2010. – 235 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Grigorjan A. A. Sostojanie i perspektivy gendernoj lingvistiki na zapade v konce XX – nachale XXI vekov [State and Prospects of Gender Linguistics in the West in the Late XX – Early XXI Century] : dis. dokt. filol. nauk : 10.02.19 / Grigorjan Ashot Aramovich. – Ivanovo, 2005. – 372 s.
2. Bierce A. The Devil's Dictionary / Ambrose Bierce. – New York : Oxford University Press Inc, 1999. – 256 p.
3. Cameron D. Call Me Woman [Elektronnyi resurs] / Debbie Cameron. – 2015. – Rezhym dostupu : https://debuk.wordpress.com/2015/05/16/call-me-woman/.
4. Ferris K. Football Fanatic : A Record Breaking Journey Through English Football / Ken Ferris. – Edinburgh and London : Maintream Publ, 2010. – 336 p.
5. Frank F. Language, Gender, and Professional Writing : Theoretical Approaches and Guidelines for Nonsexist Usage / F. Frank, P. Treichler // Linguistics and Literature. – 1990. – (Vol. 7, No. 2). –P. 66–68.
6. Lakoff R. Language and Woman's Place / Robin Lakoff // Language in Society. – 1973. – (Vol. 2). – P. 45–80.
7. Miller C. The Handbook of Nonsexist Writing : For writers, editors and speakers / C. Miller, S. Kate, 2000. – 182 c. – (2nd ed.)
8. Scott D. Secrets of Successful Writing / Dewitt H. Scott. – San Francisco, Calif. : Reference Software International, 1989. – 146 p.
9. Smith H. All Men and Both Sexes : Gender, Politics, and the False Universal in England, 1640-1832 / Hilda L. Smith., 2010. – 235 p.

Орёл А. Л. Антисексизм и гендерная политкорректность в современном английском языке.

В статье осуществляется краткий обзор становления феминистской лингвистики, в частности, взглядов на инклюзивность местоимения he и лексемы man, анализируются проблемы языкового сексизма и гендерной политкорректности, изучаются практические рекомендации по преодолению гендерного дисбаланса в английском языке и избеганию употребления инклюзивных лексем, рассматриваются изменения в употреблении традиционных лексем со значением "женщина", таких как girl, lady, woman в современных СМИ и блогосфере.

Ключевые слова: *языковой сексизм, политкорректность, феминистская лингвистика, гендерный дисбаланс, феминитивы.*

Orel A. L. Antisexism and Gender Political Correctness in Modern English.

The article provides the overview of the feminist linguistics and explores the relevant issues of language sexism and political correctness in modern English. It focuses on the problems of gender inequality in language raised long ago in one form or another by A. Bierce, L. Carroll, A. Milne and then in the famous book by R. Lakoff who is considered to have established language and gender as an object of study in linguistics and other disciplines. The author concentrates upon the issue of the "false generic" which is one of the main targets of feminists and upon the recommendations to deal with the "gender biased" words including professional terms, offered in numerous guidelines. Additionally, the article examines the changes of the use and feminist attitude towards the traditional nouns denoting female person "woman", "girl", "lady" based upon mass media and internet discourse. It reveals feminist efforts to revive the word "woman" whose strength " is that it can be used to affirm our humanity, dignity and worth, without denying our embodied femaleness or treating it as a source of shame". The author concludes that the attitude of the English-speaking community towards attempts to overcome the language sexism is extremely controversial. However, the movement for gender equality is persistent and affects all language levels, offering a wide field of research.

Key words: *language sexism, political correctness, gender equality, feminist linguistics.*